ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ УНІВЕРСИТЕТУ «УКРАЇНА»

Кафедра соціальних технологій

Пояснювальна записка
до випускової роботи
на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»
на тему:

« ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ УЧБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ»

Студентки 4 курсу, групи ПЛ-20-4vn

Галузь знань **05** «Соціальні та поведінкові науки»

Спеціальності **053** «Психологія»
Латюк Ілона

Керівник: к.пед.н., проф. Заброцький М.М.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____ _____
(підпис)

_____ _____
(підпис)

м. Вінниця – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП 4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ 8

1.1. Сутність поняття «мотивація навчальної діяльності» та її види 8

1.2. Психологічні особливості розвитку мотивації у молодших школярів 14

1.3. Фактори, що впливають на формування мотивації навчальної діяльності 18

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ 23

2.1. Методи та організація дослідження мотивації навчальної діяльності у молодших школярів 2 класу 23

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження мотивації навчальної діяльності у молодших школярів 28

ВИСНОВКИ **37**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **40**

ДОДАТКИ **43**

ВСТУП

Актуальність дослідження. На кожному етапі розвитку суспільства, особливо в нестабільні часи, важливого значення набуває проблема формування особистості, яка здатна ефективно засвоювати знання, розвивати свої здібності та успішно адаптуватися до вимог шкільного життя. Вирішальну роль у цьому відіграє мотивація навчальної діяльності, яка є рушійною силою пізнання та саморозвитку учня.

Проблема мотивації – одна із ключових проблем психології. Фактично жодна із психологічних теорії не може обійти питання спонук до активності, тобто мотивів. А мотивація навчальної діяльності посідає особливе місце у структурі мотивації. Якщо розглядати навчання як процес набуття індивідуального досвіду, то стає зрозумілим, що саме мотиви навчання – перші у структурі мотивів людини і багато в чому зумовлюють всю її активність.

Молодший шкільний вік є сензитивним періодом для розвитку мотиваційної сфери дитини. Саме в цей час закладаються основи ставлення до навчання, формується інтерес до пізнання нового, прагнення досягати успіхів у навчальній діяльності. Тому актуальним є дослідження особливостей розвитку мотивації у молодших школярів та пошук ефективних шляхів її формування.

Сьогодні в умовах реформування початкової освіти, впровадження нового Державного стандарту та концепції Нової української школи проблема мотивації учіння набуває особливої гостроти. Адже нова парадигма освіти передбачає зміщення акцентів з накопичення знань на розвиток особистості учня, його здатності до самостійного пошуку та засвоєння інформації, вміння вчитися протягом життя. А це неможливо без наявності в дитини стійкої позитивної мотивації до навчальної діяльності.

Водночас сучасна практика свідчить про те, що значна частина молодших школярів має недостатній рівень мотивації учіння, байдуже ставиться до шкільних занять, не виявляє інтересу до пізнання нового. Це негативно позначається на якості їхніх навчальних досягнень, гальмує інтелектуальний

розвиток та перешкоджає успішній самореалізації в майбутньому. Тому пошук шляхів ефективного розвитку мотивації навчальної діяльності молодших школярів є актуальним завданням сучасної психолого-педагогічної науки і практики.

Витоки дослідження проблеми мотивації навчальної діяльності закладені в роботах Г.С. Костюка, О.М. Леонтьєва, С.Д. Максименка, В.О. Моляко та інших відомих українських психологів. Сучасні аспекти цієї проблеми висвітлені в працях Ю.М. Швалба, Н.О. Юдіної, С.П. Тищенко, Т.М. Яблонської та інших науковців.

Актуальність теми також полягає і в її практичному значенні. Розуміючи мотивацію навчання сучасних молодших школярів, педагоги можуть оптимізувати процес навчання, складати такі навчальні програми та плани, які максимально відповідають мотивам учнів, і тому гарантуватимуть максимальний результат.

Формуючись у молодшому шкільному віці, мотивація навчальної діяльності дитини залишається досить гнучкою, що дозволяє створити сприятливі умови для її розвитку та корекції в разі виникнення негативних тенденцій. Мотивація учіння вдосконалюється протягом усього періоду навчання в школі, спираючись на раніше сформовані мотиви. Тому дуже важливо досліджувати, вивчати, знаходити нові шляхи та методи формування позитивної мотивації молодшого школяра, адже саме в початкових класах закладається фундамент ставлення дитини до навчальної діяльності. Саме це і зумовило вибір теми даного дослідження «Розвиток мотивації учбової діяльності у молодших школярів».

Об'єкт дослідження: мотивація навчальної діяльності молодших школярів.

Предмет дослідження: психологічні особливості розвитку мотивації навчальної діяльності учнів 2 класу.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити особливості розвитку мотивації навчальної діяльності у молодших школярів.

Для досягнення мети нами окреслено такі ***завдання дослідження:***

· розкрити сутність поняття «мотивація навчальної діяльності» та охарактеризувати її основні види;

· проаналізувати психологічні особливості розвитку мотивації у молодших школярів;

· визначити фактори, що впливають на формування мотивації навчальної діяльності учнів початкових класів;

· експериментально дослідити рівні розвитку мотивації навчальної діяльності учнів 2 класу;

· проаналізувати результати емпіричного дослідження мотивації навчальної діяльності молодших школярів;

· розробити методичні рекомендації щодо розвитку позитивної мотивації учіння в учнів початкової школи.

В дослідженні були використані такі ***методи*** та методики:

– *теоретичні:* аналіз, порівняння, узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження;

– *емпіричні:* спостереження, анкетування, тестування, кількісний та якісний аналіз отриманих даних. Були обрані наступні методки: Методика М.Р. Гінзбурга «Визначення мотивів навчання; Анкета Н.Г. Лускановоі «Оцінка рівня шкільної мотивації»; Методика Г.А. Цукерман «Закінчи розповідь» Проєктивна методика Н.Г. Лускановоі «Що мені подобається в школі?»

База дослідження. Дослідження проводилось на базі Вінницької ЗОШ І-ІІІ ступенів № 10. У ньому взяли участь 30 учнів 2-А класу.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (23 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи – 41 сторінка.

У першому розділі наведені результати теоретичного аналізу проблеми, зокрема розкрито сутність поняття «мотивація навчальної діяльності», охарактеризовано основні види мотивів учіння молодших школярів, висвітлено психологічні особливості та фактори розвитку мотивації у дітей цього віку.

У другому розділі описано організацію та методи дослідження, подано аналіз та інтерпретацію отриманих результатів вивчення рівнів розвитку мотивації навчальної діяльності учнів 2 класу, наведено методичні рекомендації щодо формування позитивної мотивації молодших школярів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Сутність поняття «мотивація навчальної діяльності» та її види

Мотивація відіграє ключову роль в організації навчального процесу і може мати як внутрішні, так і зовнішні джерела відносно самої діяльності. Проте незалежно від походження, мотивація завжди залишається невід'ємною внутрішньою характеристикою індивіда як суб'єкта навчання. Запорукою успішності в навчальній діяльності є наявність розвиненої системи спонукань, формування якої вимагає цілеспрямованих педагогічних зусиль.

Мотив (франц. motif, лат. motus - рух) - спонукання до діяльності, пов'язане із задоволенням потреб людини [15]. Пов'язаний він із задоволенням наявних потреб суб'єкта діяльності, а тому відіграє спонукальну функцію, зумовлює предметну спрямованість активності людини. Розрізняючи мотиви, учень розуміє, чому потрібно вчитися, але це може і не спонукати його до навчальної діяльності.

Мотивація - система спонукань які зумовлюють активність організму і визначають її спрямованість [15]. Навчальна мотивація ґрунтується на потребі, яка стимулює пізнавальну активність дитини, її готовність до засвоєння знань. Потреба не визначає характеру діяльності, її предмет окреслюється тоді, коли людина починає діяти. Спонукальна (мотиваційна) складова навчальної діяльності охоплює пізнавальні потреби, мотиви і сенси навчання. Важливою умовою учіння є наявність пізнавальної потреби і мотиву самовдосконалення, самореалізації та самовираження. Емоційне переживання пізнавальної потреби постає як інтерес [1, с. 3].

Інколи школярі розглядають знання, отримані в освітньому закладі, виключно як інструмент для реалізації сторонніх цілей, таких як отримання диплому, уникнення санкцій чи здобуття схвалення оточуючих. У подібних випадках їхніми спонуками до навчання виступають не щира зацікавленість,

бажання пізнавати нове, опановувати вміння та насолоджуватись самим процесом засвоєння знань. Залежно від очікуваних результатів учні можуть виявляти різні типи мотивації навчальної діяльності (рис. 2.1) [15].

Рисунок 2.1. Типи мотивації навчально діяльності

Навчальні мотиви можна розділити на пізнавальні, пов'язані зі змістом навчальної діяльності та процесом її здійснення, і соціальні, пов'язані із взаємодіями школяра з іншими людьми (рис. 2.2).

Рисунок 2.2. Різновиди навчальних мотивів

Спонукання до навчання може бути:

- ситуативним, коли спонуками є мотиви, пов'язані з необхідністю виявити, продемонструвати певні знання, вміння та навички у конкретній ситуації (на контрольній роботі, при складанні іспиту). Вони є зовнішніми, оскільки не стосуються глибинних основ особистості. Такими можна вважати мотиви-стимули (одержати нагороду, уникнути покарання тощо);
- особистісним, пов'язаним з потребою учня в самовдосконаленні, досягненні духовних цілей, ідеалів, безпосередньо спрямованих на розвиток його особистості, на духовне, моральне й інтелектуальне зростання, а також на повноцінне функціонування його як суб'єкта життєдіяльності [15].

З огляду на особливості навчальної ситуації, можливості учня, спонукання до навчальної діяльності можуть бути адекватні, неадекватні, невідповідні або нерелевантні (рис. 2.3).

Рисунок 2.3. Спонукання до навчальної діяльності[15]

Найадекватнішим мотивом навчальної діяльності є пізнавальний інтерес.

Пізнавальні інтереси - група мотивів, пов'язана зі змістом і процесом учіння, спрямована на опанування способом певної діяльності

За змістом, спрямованістю і масштабом пізнавальних мотивів розрізняють широкі пізнавальні мотиви, навчально-пізнавальні мотиви, мотиви самоосвіти та соціальні мотиви (рис. 2.4).

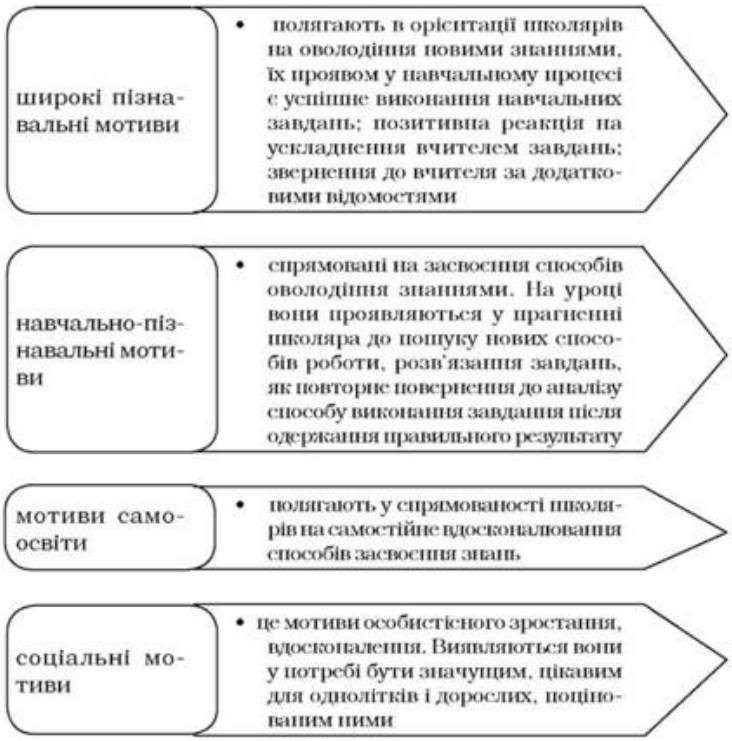

Рисунок 2.4 Різновиди пізнавальних мотивів[15]

Соціальні мотиви поділяються на широкі соціальні мотиви, мотиви соціального співробітництва, вузькі (позиційні) соціальні мотиви, мотиви соціального схвалення і змагальну мотивацію (рис. 2.5).

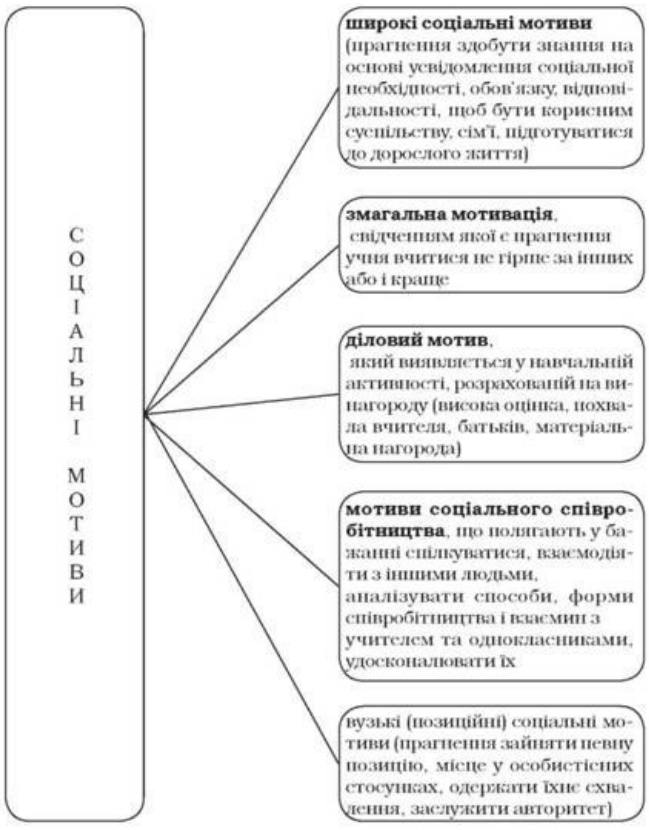

Рисунок 2.5 Різновиди пізнавальних мотивів [15]

Отже, мотивація - важлива складова психологічної структури пізнавальної, навчальної діяльності, від якої залежить ефективність її перебігу.

Навчальна мотивація має свою структуру і характеризується спрямованістю, стійкістю, динамічністю.

Структуру навчальної мотивації утворюють:

Навчальну діяльність школярів спонукає комплекс мотивів, у якому можуть домінувати внутрішні мотиви, пов'язані з її змістом і виконанням, або широкі соціальні мотиви, пов'язані з потребою зайняти певну позицію у системі суспільних відносин. З віком потреби і мотиви та їх структура зазнають відповідних змін (рис. 2.6).

Рисунок 2.6. *Структура навчальної мотивації[15]*

Мотиви навчальної діяльності розрізняють за змістом і динамічними характеристиками. Змістовими характеристиками мотивації навчання є наявність особистісного смислу навчання для учня; дієвість мотиву (його реального впливу на навчальну діяльність і поведінку дитини); місце мотиву у структурі мотивації; самостійність виникнення і прояву мотиву; рівень усвідомлення мотиву; ступінь поширення мотиву на різні типи навчальної діяльності, види навчальних предметів, форми навчальних завдань [15].

Основними динамічними параметрами мотивів є стійкість (учень натхненно вчиться навіть всупереч несприятливим зовнішнім умовам, перешкодам, він не може не вчитися, його навчальна діяльність високопродуктивна у нормальних і в екстремальних умовах); модальність (емоційне забарвлення), яка може бути позитивною і негативною.

Прояви мотивів виражаються також у їх силі, виразності, швидкості виникнення тощо. Про них свідчить час, який школяр затрачає на виконання завдань, кількість завдань, які він може виконати під впливом певного мотиву тощо [19, с. 112].

У процесі навчання тип навчальної мотивації учня змінюється. На це впливають нові самонастанови учня (наприклад, прагнення обходити або переборювати труднощі), тривалі успіхи або невдачі під час навчальних занять, вибір життєвого шляху та ін.

На початковому етапі навчально-пізнавальний мотив лише починає функціонувати, згодом набуває провідної ролі, стає автономним і, зрештою, повністю усвідомлюється учнем. Ключовою передумовою його формування є належна організація та становлення навчального процесу. Мотивація виявляється більш ефективною, коли вона орієнтована на засоби здійснення діяльності, а не на її кінцеві результати [4, с. 38].

Високий рівень інтелектуального розвитку виступає найсуттєвішою передумовою актуалізації наявних мотивів дитини та формування позитивної мотивації в навчанні. При цьому спостерігається взаємозв'язок між високим рівнем розумового розвитку та сприятливими мотиваційними тенденціями, і навпаки [15].

Про навчальну мотивацію можна опосередковано судити за рівнем фактичної успішності в навчальній діяльності, який проявляється в таких показниках, як шкільна успішність, відвідуваність занять та сформованість навчальних умінь і навичок школярів.

Навчальна діяльність передусім мотивується внутрішнім мотивом, коли пізнавальна потреба особистості спрямовується на предмет діяльності, а також зовнішніми мотивами (самоутвердження, престижу, обов'язку, необхідності, досягнення тощо) [8, с. 133].

Мотивація є ключовим чинником успішності та ефективності навчальної діяльності учнів. Вона являє собою складну систему спонукань - потреб, мотивів, цілей, інтересів, емоцій, які активізують і спрямовують пізнавальну активність

школярів. Розвиток повноцінної навчальної мотивації передбачає формування у дітей стійких пізнавальних інтересів, прагнення до саморозвитку, оволодіння новими знаннями і способами дій.

Мотиви учіння розрізняються за змістовими і динамічними характеристиками, утворюють ієрархічну структуру, яка змінюється в процесі навчання. Важливими умовами становлення позитивної мотивації є висока пізнавальна активність і самостійність учнів, усвідомленість навчальних цілей, наявність ситуацій успіху, діалогічна взаємодія з учителем.

Формування повноцінної мотивації учіння потребує врахування вікових особливостей школярів, застосування розвивальних методів навчання, збагачення змісту освіти, створення сприятливого емоційного клімату. Розвиток мотиваційної сфери учнів має стати одним із пріоритетних завдань сучасної школи, запорукою ефективності та гуманістичної спрямованості освітнього процесу.

1.2. Психологічні особливості розвитку мотивації у молодших школярів

Молодший шкільний вік є важливим етапом у формуванні та розвитку мотиваційної сфери особистості. У цей період відбувається становлення навчальної діяльності як провідної, що зумовлює суттєві зміни у мотивації дитини. Перехід від ігрової до навчальної діяльності, зміна соціальної ситуації розвитку, нові вимоги та обов'язки школяра - все це впливає на мотиваційні процеси молодших школярів.

Як зазначає О.Я. Савченко, у молодшому шкільному віці навчальна мотивація має свої особливості. Зокрема, у першокласників переважають широкі соціальні мотиви - прагнення бути школярем, займати нову соціальну позицію. Згодом зростає роль пізнавальних мотивів, інтерес до способів здобуття знань. Проте часто мотиви учіння можуть мати ситуативний, нестійкий характер [19, с.

115]. Тобто молодші школярі ще не завжди усвідомлюють важливість навчання, їхні мотиви можуть швидко змінюватися під впливом зовнішніх чинників.

Важливий внесок у розуміння природи мотивації учіння молодших школярів зробив Л.С. Виготський. Він довів, що головне у мотивації - це не сила мотивів, а їх ієрархія, тобто підпорядкування одних мотивів іншим. На його думку, учіння завжди спонукається цілим рядом мотивів, а не одним окремим мотивом. Крім того, для ефективного учіння необхідно, щоб мета діяльності і мотиви школяра збігалися [4, с. 38]. Це означає, що дитина має не просто хотіти вчитися, а й розуміти навіщо їй це потрібно, бачити сенс у навчальній діяльності.

За дослідженнями С.Д. Максименка, становлення мотивації учіння у молодшому шкільному віці залежить від розвитку пізнавальних процесів, довільної регуляції поведінки, рефлексії своїх дій. Також у цей період у дітей формується внутрішня позиція школяра - система потреб і прагнень, пов'язаних зі шкільним життям [10, с. 128]. Тобто мотивація учіння тісно пов'язана з усіма аспектами психічного розвитку дитини, її самосвідомістю, самооцінкою, здатністю до саморегуляції.

Г.С. Костюк зазначав, що для молодших школярів характерна своєрідна форма допитливості - інтерес до всього нового, незвичного. Проте ця допитливість ще носить елементарний, поверховий характер. У дітей цього віку переважає мимовільна увага, яка легко відволікається на щось яскраве, емоційно насичене. Тому пізнавальні мотиви поступаються місцем зовнішнім стимулам [2, с. 127].

В.О. Сухомлинський підкреслював, що мотивами учіння молодших школярів мають стати радість відкриття нового, інтерес до знань, захоплення процесом розумової праці. Він писав: «Дитина, яка не пізнала радості праці в навчанні, не пережила гордості від того, що труднощі подолано, - це нещасна дитина... Радість праці - це самовираження в праці. Це тільки тоді можливо, коли розумова праця в навчанні - не тягар, не ярмо, а цікава, захоплююча діяльність» [21, с. 85-86].

У працях В.О. Сухомлинського наголошується на важливості розвитку у молодших школярів позитивної мотивації навчання, інтересу до знань. Він зазначав, що дитина стає неуважною, неслухняною саме тоді, коли їй нецікаво, нудно вчитися. Тому завдання вчителя - пробудити і підтримувати інтелектуальні почуття учнів - почуття подиву, захоплення процесом пізнання [21, с. 84]. Великий педагог підкреслював, що найважливішим мотивом учіння має стати радість відкриття, радість розумової праці.

С.П. Тищенко виділяє такі психологічні особливості мотивації учіння молодших школярів:

- домінування соціальних і вузькоособистісних мотивів над пізнавальними;
- недостатня усвідомленість, вибірковість мотивів;
- залежність мотивів від ситуації, особистості вчителя;
- нестійкість, мінливість мотивів;
- слабка дієвість мотивів, розбіжність між знаними і реально діючими мотивами;
- потреба у зовнішній підтримці і стимулюванні мотивації [22, с. 173].

Сучасні дослідження (Н.О. Юдіна, Л.І. Гриценок) показують, що основними мотивами учіння молодших школярів є:

- соціальні (прагнення зайняти нову соціальну позицію, отримати схвалення дорослих);
- пізнавальні (допитливість, інтерес до нових знань);
- мотиви саморозвитку (бажання розвивати свої здібності, отримувати задоволення від інтелектуальної діяльності);
- позиційні (прагнення бути лідером, отримувати високі оцінки);
- ігрові (задоволення від процесу гри, спілкування з однолітками) [4, с. 34-35].

На думку І.Д. Беха, формування у молодших школярів повноцінної мотивації учіння можливе лише тоді, коли провідними стануть мотиви, безпосередньо пов'язані з навчальною діяльністю - пізнавальні та мотиви

самовдосконалення. Саме ці внутрішні, глибинні мотиви створюють стійку основу для ефективної навчальної діяльності, спрямовують дитину на оволодіння новими знаннями і способами дій [1, с. 3].

Науковці (О.П. Коханова, О.А. Столярчук) виокремлюють такі рівні розвитку мотивації учіння у молодших школярів:

1. Негативне ставлення до навчання. Дитина не виявляє інтересу до школи, уникає розумових зусиль, часто порушує дисципліну.

2. Нейтральне ставлення. Дитина відвідує школу, щоб уникнути покарань, не отримує задоволення від процесу і результатів навчання.

3. Позитивне, але аморфне, ситуативне ставлення. Учень реагує на новизну, цікавий виклад, намагається отримати схвалення, добрі оцінки, але стимулююча дія цих факторів обмежена в часі.

4. Позитивне ставлення до навчання. Дитина охоче ходить до школи, усвідомлює зміст і значення навчальної діяльності, хоча більше цікавиться результатом, ніж процесом.

5. Активне, творче ставлення до навчання. Учень із захопленням ставиться до школи, має стійкі пізнавальні інтереси, охоче виконує навчальні завдання, проявляє наполегливість [9, с. 117].

Отже, молодший шкільний вік - сензитивний період для формування мотивації учіння. У цей час відбувається інтенсивний розвиток усіх складових мотиваційної сфери: потреб, інтересів, цілей, сенсів. Проте мотивація навчання молодших школярів має свою специфіку - переважання зовнішніх і ситуативних мотивів, нестійкість спонук, залежність від підтримки вчителя. Врахування цих особливостей дозволить педагогам створити сприятливі умови для розвитку у дітей пізнавального інтересу, усвідомленості навчання, прагнення до саморозвитку і досягнень. Це вимагає застосування активних методів навчання, опори на життєвий досвід дітей, емоційного заохочення, створення ситуацій успіху.

Таким чином, розвиток мотивації учіння у молодших школярів - складний, поетапний процес, що потребує системного психолого-педагогічного супроводу.

Спираючись на природні потреби і прагнення дітей, педагоги мають створювати умови для збагачення їхніх мотивів, забезпечення переходу від зовнішньої до внутрішньої мотивації, від мотивації уникнення невдач до мотивації досягнення успіху. Саме сформованість позитивної, стійкої мотивації учіння є запорукою ефективності пізнавальної діяльності школярів, основою розвитку їх здібностей, талантів та можливостей.

1.3. Фактори, що впливають на формування мотивації навчальної діяльності

Мотивація навчальної діяльності молодших школярів не виникає спонтанно, а формується під впливом цілого комплексу факторів. Ці чинники можуть сприяти розвитку позитивної, стійкої мотивації учіння або, навпаки, гальмувати цей процес. Тому для ефективної організації навчального процесу в початковій школі педагогам необхідно враховувати і цілеспрямовано впливати на ці фактори.

Як зазначає О.Я. Савченко, на формування мотивації учіння молодших школярів впливають як внутрішні, так і зовнішні фактори. До внутрішніх належать: вікові та індивідуальні особливості дітей, рівень їхнього психічного розвитку, здібності, потреби, інтереси, ціннісні орієнтації. Зовнішніми факторами є: зміст навчального матеріалу, методи і прийоми навчання, особистість вчителя, стосунки в класі, навчально-матеріальна база школи тощо [19, с. 116].

Серед внутрішніх факторів розвитку мотивації учіння молодших школярів особливе значення мають вікові особливості. Як зазначалося вище, у дітей цього віку переважає мимовільна увага, наочно-образне мислення, емоційність сприймання. Тому для формування стійкого інтересу до навчання необхідно спиратися на ці особливості - використовувати яскравий, цікавий матеріал,

дивувати, захоплювати учнів, створювати позитивний емоційний фон уроку [4, с. 40].

Індивідуальні відмінності молодших школярів у здібностях, темпераменті, характері також суттєво впливають на їхнє ставлення до навчання. Так, учні з високим рівнем інтелекту, креативності легше захоплюються новими завданнями, отримують задоволення від розумової діяльності. Діти з рухливою нервовою системою потребують частої зміни видів активності, динамічного викладу. Для школярів з високою тривожністю, невпевненістю важливо забезпечити ситуації успіху, емоційну підтримку [20, с. 73].

До зовнішніх факторів розвитку мотивації учіння передусім належить зміст навчання. Навчальний матеріал має бути цікавим, зрозумілим для учнів, відповідати їхнім потребам і можливостям. Як зазначав Г.С. Костюк, «учень охоче вчиться, коли відчуває, що знання збагачують його життя, що з їх допомогою він зможе щось зробити, чогось досягти» [2, с. 410].

В.О. Сухомлинський підкреслював, що джерелом бажання вчитися є насамперед зміст навчального матеріалу, його новизна, актуальність, зв'язок з життям. «Кожна дитина повинна знайти в навчанні свою стежку до вершини знань, свою улюблену галузь творчої праці», - писав педагог [21, с. 87].

Науковці (О.П. Коханова, О.А. Столярчук) виділяють такі вимоги до змісту навчання молодших школярів:

- опора на життєвий досвід і природні інтереси дітей;
- емоційна насиченість, захопливість матеріалу;
- проблемність, наявність пізнавальних задач;
- поєднання нового і вже відомого;
- можливість практичного застосування знань;
- відповідність матеріалу віковим та індивідуальним особливостям учнів [9, с. 121].

Не менш важливим фактором розвитку мотивації учіння є методи і прийоми навчання. Для молодших школярів особливо ефективними є активні та інтерактивні методи - дидактичні ігри, змагання, групові проєкти, дискусії,

експерименти тощо. Вони дозволяють залучити дітей до співпраці, самостійного пошуку, творчості, зробити процес навчання цікавим і привабливим [24, с. 180].

Сучасні дослідники (І.І. Коновальчук, М.І. Коновальчук) зазначають, що для розвитку мотивації учіння молодших школярів доцільно використовувати інноваційні технології - інтегроване навчання, ІКТ, LEGO-конструювання, сторітелінг та ін. Вони дозволяють урізноманітнити діяльність учнів, наблизити навчання до реального життя, формувати ключові компетентності [8, с. 133].

Ще один важливий фактор мотивації учіння - особистість вчителя. Молодші школярі дуже чутливі до ставлення педагога, його оцінок, емоцій. Вони охоче наслідують вчителя, прагнуть заслужити його схвалення. Тому стиль спілкування педагога, його захопленість предметом, повага до учнів, вміння зацікавити і підтримати відіграють величезну роль у формуванні позитивної мотивації [11, с. 12].

В.О. Сухомлинський вважав любов до дітей, розуміння їхнього внутрішнього світу найголовнішою якістю вчителя початкових класів. «Мистецтво шкільного навчання і виховання полягає в тому, щоб дитина вбачала у вчителеві свого найкращого друга, захисника, наставника», - підкреслював педагог [21, с. 89].

Психологічний клімат у класі, характер взаємин між учнями також суттєво впливають на їхнє бажання вчитися. Якщо в колективі панує дух співпраці, взаємодопомоги, доброзичливості, якщо досягнення кожного помічаються і цінуються, то це стимулює пізнавальну активність школярів. І навпаки, конфлікти, знущання, байдужість оточення негативно позначаються на мотивації [7, с. 70].

Певну роль у мотивації учіння відіграє і навчально-матеріальна база школи - привабливість класу, сучасне обладнання, різноманітні дидактичні матеріали. Проте, як зазначав В.О. Сухомлинський, найголовнішим у школі має бути не «мертва» матерія, а «жива» атмосфера інтелектуального життя, пошуку, творчості [21, с. 91].

Крім педагогічних факторів, на мотивацію учіння молодших школярів впливають і соціальні чинники - ставлення до освіти в сім'ї та суспільстві, престижність навчання, особистий приклад батьків тощо. Як зазначають науковці (Т.С. Фасолько, З.М. Онишків), сімейні цінності, стиль виховання, залученість батьків до шкільного життя дітей формують їхні настанови щодо навчання, рівень домагань, готовність докладати зусиль [16, с. 83].

Отже, формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів - це комплексний процес, що вимагає врахування багатьох факторів. Створюючи оптимальні умови для розвитку внутрішніх мотивів учіння, педагоги мають спиратися на вікові та індивідуальні особливості учнів, забезпечувати привабливість змісту і процесу навчання, розвивати пізнавальні інтереси і здібності дітей, підтримувати їхні досягнення, створювати доброзичливу атмосферу в класі.

При цьому важливо пам'ятати, що мотивація - не статична характеристика, а динамічний процес, який постійно змінюється і розвивається. Тому підтримка і стимулювання бажання вчитися - не одноразова дія, а щоденна копітка праця вчителя у співробітництві з учнями та їхніми батьками. Лише системний, особистісно орієнтований підхід до формування мотивації дозволить закласти міцний фундамент успішності навчання, розвитку і самореалізації молодших школярів.

Висновки до першого розділу

Мотивація школярів - це внутрішня сила, що спонукає їх до активного навчання та досягнення успіху в навчальній діяльності. Цей поняття включає в себе багато аспектів, такі як інтерес до предметів, бажання досягти певних результатів, впевненість у власних здібностях, а також підтримка вчителів, батьків та співучнів.

Важливо зазначити, що мотивація школярів може бути різною для кожної дитини. Деякі діти можуть бути мотивовані досягти високих оцінок, інші - цікавляться розв'язанням складних завдань або розумінням нового матеріалу.

Також важливо враховувати індивідуальні особливості кожного учня та знаходити підхід, що спрацьовує саме для нього.

Створення мотиваційного середовища в школі включає в себе різні стратегії, такі як заохочення до досягнень, стимулюючі уроки та активна підтримка з боку вчителів та батьків. Важливо надавати можливості для самовираження та самореалізації, створюючи учням відчуття важливості та значущості їхніх зусиль. Заохочення до позитивного співробітництва та взаємодопомоги також може сприяти підвищенню мотивації школярів.

Отже, мотивація школярів - це складний та багатогранний процес, який потребує уважної уваги та підходу з боку педагогів та батьків, щоб допомогти кожній дитині розвинути свій внутрішній потенціал та досягнути успіху у навчанні.При цьому важливо пам'ятати, що мотивація - не статична характеристика, а динамічний процес, який постійно змінюється і розвивається. Тому підтримка і стимулювання бажання вчитися - не одноразова дія, а щоденна копітка праця вчителя у співробітництві з учнями та їхніми батьками. Лише системний, особистісно орієнтований підхід до формування мотивації дозволить закласти міцний фундамент успішності навчання, розвитку і самореалізації молодших школярів.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Методи та організація дослідження мотивації навчальної діяльності у молодших школярів 2 класу

Для досягнення мети дослідження та розв'язання поставлених завдань було використано комплекс взаємодоповнюючих методів:

- теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження для визначення сутності, структури, особливостей мотивації навчальної діяльності молодших школярів;
- емпіричні: спостереження, бесіда, анкетування, тестування для вивчення рівнів розвитку навчальної мотивації учнів;
- статистичні: кількісний та якісний аналіз даних, методи математичної обробки для узагальнення та інтерпретації результатів дослідження.

Метод теоретичного аналізу літератури дозволив розкрити теоретичні основи проблеми мотивації навчальної діяльності, виявити її сутнісні характеристики, фактори та закономірності розвитку. Було проаналізовано наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених (Л.І. Божович, Г.С. Костюка, О.М. Леонтьєва, А.К. Маркової, С.Д. Максименка, В.О. Сухомлинського та ін.), які досліджували природу мотивації, її роль у навчальній діяльності молодших школярів.

Синтез та узагальнення теоретичних положень дали змогу визначити психологічний зміст поняття мотивації навчальної діяльності, розкрити її структуру, яка включає потреби, мотиви, цілі, сенси, інтереси, емоції учнів. Було з'ясовано, що у молодшому шкільному віці мотивація учіння має специфічні особливості і потребує цілеспрямованого педагогічного керівництва.

Провідним емпіричним методом дослідження було обрано психодіагностичне тестування, яке дозволило визначити кількісні та якісні

характеристики мотивації навчальної діяльності молодших школярів. При виборі методик ми керувалися такими критеріями: валідність і надійність, відповідність віковим особливостям досліджуваних, можливість виявлення різних аспектів мотивації (змістових і динамічних), оптимальність процедури проведення.

Характеристику методик дослідження мотивації навчальної діяльності учнів 2 класу представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Методики дослідження мотивації навчальної діяльності молодших школярів

Методика	Автор	Призначення
Методика «Визначення мотивів навчання»	М.Р. Гінзбург	Діагностика навчальної мотивації та визначення провідних мотивів
Анкета «Оцінка рівня шкільної мотивації»	Н.Г. Лусканова	Вивчення рівня розвитку навчальної мотивації
Проєктивна методика «Що мені подобається в школі?»	Н.Г. Лусканова	Виявлення ставлення до школи та мотивації навчання
Методика «Закінчи розповідь»	Г.А. Цукерман	Визначення ставлення школярів до навчальних предметів

Методика М.Р. Гінзбурга «Визначення мотивів навчання» призначена для виявлення провідних мотивів навчальної діяльності молодших школярів. Вона містить 18 запитань, кожне з яких має три варіанти відповіді, що відповідають певному мотиву - зовнішньому, навчальному, позиційному, соціальному, оцінковому, ігровому. Дитині пропонується обрати одну відповідь на кожне запитання. Потім підраховується кількість балів за кожним мотивом і визначається їх ієрархія.

Анкета Н.Г. Лусканової «Оцінка рівня шкільної мотивації» дозволяє визначити рівень розвитку навчальної мотивації учнів за такими критеріями: ставлення до школи, ставлення до навчальних предметів, емоційне реагування на шкільну ситуацію, уявлення про цілі навчання. Анкета налічує 10 запитань, на кожне з яких пропонується три варіанти відповіді. За результатами

опитування виділяють п'ять рівнів мотивації - високий, добрий, середній, низький, негативне ставлення до школи.

Проєктивна методика Н.Г. Лускановоїї «Що мені подобається в школі?» спрямована на виявлення ставлення дітей до школи та мотивації навчання. Учням роздаються аркуші паперу з намальованою школою і пропонується зробити малюнок на тему «Що мені подобається в школі». Після виконання завдання проводиться бесіда з кожною дитиною, в ході якої уточнюється зміст малюнка. Аналіз малюнків і бесіда дозволяють отримати інформацію про емоційне ставлення дитини до школи, провідні мотиви навчання.

Методика Г.А. Цукерман «Закінчи розповідь» призначена для визначення ставлення школярів до навчальних предметів і мотивації учіння. Вона містить 10 незакінчених розповідей, які стосуються шкільного життя, навчальних ситуацій. Учням пропонується придумати закінчення розповідей. Інтерпретація відповідей здійснюється шляхом контент-аналізу і дозволяє виявити емоційну модальність ставлення до навчання (позитивна, негативна, нейтральна), навчальну активність.

Доповненням до психодіагностичних методик було спостереження за учнями на уроках і перервах. Спостереження проводилося за такими параметрами: активність і самостійність учнів на уроках, їх емоційні реакції, прояви інтересу до навчальних завдань, старанність у виконанні завдань, характер взаємодії з учителем і однокласниками. Дані спостережень фіксувалися в спеціальних протоколах і піддавалися якісному аналізу.

Бесіда з вчителем дозволила з'ясувати її думку щодо особливостей мотивації учнів класу, наявність ознак позитивного і негативного ставлення до навчання в поведінці школярів, можливі причини труднощів у формуванні мотивації. Було складено орієнтовний перелік питань для бесіди і здійснено її якісний аналіз.

Для забезпечення надійності і вірогідності результатів дослідження ми намагалися створити комфортні умови для проведення діагностичних процедур (звична обстановка класу, зручний час, сприятлива емоційна атмосфера),

використовували чіткі інструкції, уникали оцінкових суджень щодо відповідей учнів. Дослідження проводилось з дозволу адміністрації школи та батьків учнів.

Процедура організації дослідження включала кілька етапів, які схематично представлені на рис. 2.1.

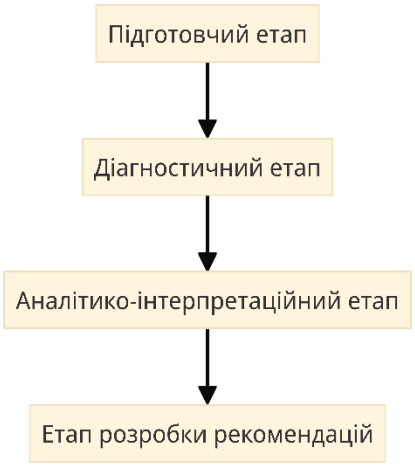

Рисунок 2.1. Етапи проведення дослідження

На підготовчому етапі здійснювався аналіз наукової літератури, підбір діагностичного інструментарію, визначення вибірки досліджуваних. У дослідженні взяли участь 30 учнів 2-А класу Вінницької ЗОШ І-ІІІ ступенів № 10. З них - 16 дівчаток і 14 хлопчиків. Середній вік досліджуваних - 7,5 років. Вибірка формувалась як доступна і репрезентативна щодо типового складу учнів 2-х класів.

Діагностичний етап передбачав проведення емпіричного дослідження з використанням обраних методик. Дослідження проводилось в індивідуальній і груповій формах у звичних для дітей умовах. Тестування здійснювалося у першій половині дня, оскільки саме в цей час розумова працездатність молодших школярів є найвищою. Для попередження втоми дітей і підтримки їх уваги використовувався роздатковий матеріал - бланки з яскравими малюнками. Участь у дослідженні була добровільною, з дотриманням принципів конфіденційності та анонімності.

На аналітико-інтерпретаційному етапі було здійснено кількісну та якісну обробку даних, їх узагальнення, систематизацію, інтерпретацію, формулювання висновків. Кількісна обробка результатів передбачала підрахунки первинних

балів за кожною методикою, визначення рівнів розвитку мотивації учнів (високий, середній, низький) відповідно до ключів обробки. Якісний аналіз був спрямований на змістову інтерпретацію відповідей учнів, виявлення індивідуальних і групових тенденцій у розвитку мотивації. Для статистичної обробки використовувались розрахунки відсоткових співвідношень, середніх значень, представлення даних у таблицях і діаграмах.

Статистичний аналіз результатів діагностики проводився за допомогою визначення коефіцієнту рангової кореляції Спірмена та t-критерію Ст'юдента.

На основі аналізу результатів дослідження було розроблено методичні рекомендації щодо розвитку позитивної мотивації навчальної діяльності молодших школярів, які включають поради для вчителів та батьків стосовно створення сприятливих психолого-педагогічних умов, застосування ефективних методів і прийомів мотивування учнів. Рекомендації ґрунтуються на виявлених у ході дослідження особливостях і закономірностях розвитку мотивації учнів 2 класу.

Таким чином, організація емпіричного дослідження мотивації навчальної діяльності учнів 2 класу передбачала цілеспрямоване, поетапне вивчення проблеми з використанням комплексу валідних і надійних діагностичних методик на репрезентативній вибірці досліджуваних. Було забезпечено необхідні умови проведення дослідження з урахуванням етичних норм і вікових особливостей молодших школярів. Усе це дозволило отримати достовірні емпіричні дані, на основі яких можна зробити теоретичні узагальнення і розробити практичні рекомендації щодо цілеспрямованого формування мотивації учіння в початковій школі.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження мотивації навчальної діяльності у молодших школярів

За результатами проведення методики М.Р. Гінзбурга «Визначення мотивів навчання» (Додаток А), було виявлено ієрархію провідних мотивів учнів 2 класу, які представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Ієрархія мотивів навчальної діяльності учнів 2 класу за методикою М.Р. Гінзбурга

Мотиви навчання	Кількість учнів (у %)
Зовнішні мотиви	40%
Навчальні мотиви	30%
Позиційні мотиви	20%
Соціальні мотиви	10%
Оцінкові мотиви	7%
Ігрові мотиви	3%

Як видно з таблиці 2.2, у структурі навчальної мотивації другокласників переважають зовнішні мотиви (40%), тобто спонуки, не пов'язані зі змістом навчальної діяльності. На другому місці - навчальні мотиви (30%), що виражають інтерес до процесу і результату учіння. Менш вираженими є позиційні мотиви (20%), пов'язані з прагненням зайняти певну позицію у системі соціальних відносин, та соціальні мотиви (10%), орієнтовані на взаємодію з іншими людьми. Оцінкові та ігрові мотиви представлені незначною мірою (7% і 3% відповідно).

Аналіз даних, отриманих за анкетою Н.Г. Лусканової «Оцінка рівня шкільної мотивації» (Додаток Б), показав, що високий рівень мотивації учіння притаманний 20% учнів, добрий рівень - 33%, середній - 30%, низький - 13%, негативне ставлення до школи виявлено у 4% другокласників (рис. 2.3).

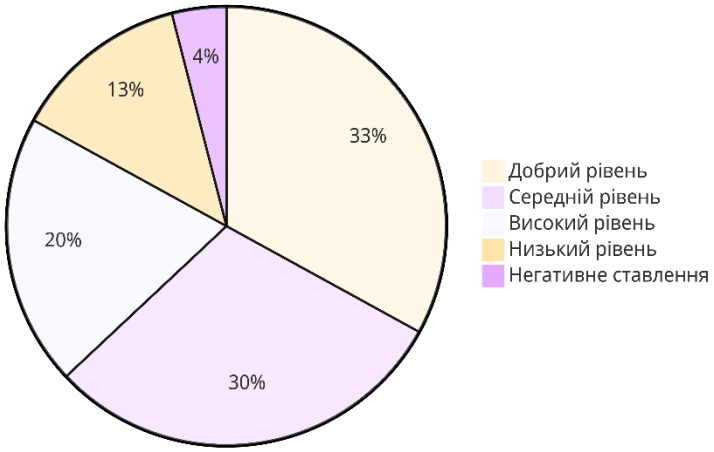

Рисунок 2.3. Рівні розвитку навчальної мотивації учнів 2 класу

Отже, більшість учнів (53%) мають високий і добрий рівні мотивації, що свідчить про їх позитивне ставлення до школи, прагнення відповідати вимогам вчителя, інтерес до навчання. Водночас третина школярів (30%) характеризуються середнім рівнем мотивації - вони відвідують школу неохоче, віддають перевагу позанавчальним видам діяльності. У 13% учнів спостерігається низький рівень мотивації - шкільні заняття не викликають у них інтересу, навчання сприймається як вимушена діяльність. І лише 4% другокласників виявляють різко негативне ставлення до школи, мають труднощі в засвоєнні навчальної програми.

Якісний аналіз відповідей учнів за проєктивною методикою Н.Г. Лусканової «Що мені подобається в школі?» (Додаток В), дозволив визначити провідні мотиви навчання та емоційне ставлення дітей до школи. Було встановлено, що позитивні емоції у процесі навчання переживають 60% другокласників, нейтральне ставлення характерне для 30% учнів, негативні емоції - для 10%.

Аналіз змісту малюнків і бесід з дітьми показав, що найбільш привабливими для учнів сторонами шкільного життя є:

- спілкування з однолітками, дружні стосунки в класі (40% відповідей);
- пізнання нового, цікаві уроки, вправи, завдання (30% відповідей);

- особистість вчителя, його підтримка і схвалення (20% відповідей);
- перерви, прогулянки, ігри на шкільному подвір'ї (10% відповідей).

Привертає увагу той факт, що молодші школярі надають суттєвого значення соціальній взаємодії, спілкуванню в процесі навчання, водночас пізнавальні мотиви представлені меншою мірою. Це вказує на необхідність збагачення змісту навчання, підвищення його розвивального потенціалу, створення умов для співпраці і взаємодії учнів.

За результатами методики Г.А. Цукерман «Закінчи розповідь» (Додаток Г) виявлено, що 70% учнів демонструють позитивне ставлення до навчальних предметів, 20% - нейтральне, 10% - негативне (рис. 2.4). При цьому найбільший інтерес у дітей викликають такі дисципліни, як математика, українська мова, образотворче мистецтво, трудове навчання.

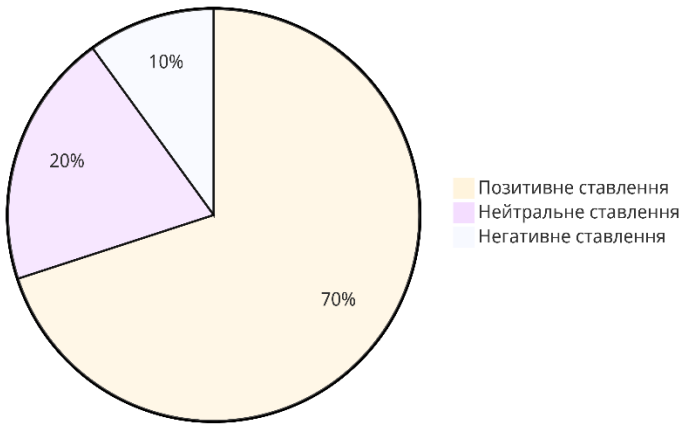

Рисунок 2.4. Ставлення учнів 2 класу до навчальних предметів

Спостереження за навчальною діяльністю другокласників дозволило зафіксувати такі поведінкові прояви позитивної мотивації:

- активність на уроках, прагнення відповідати на запитання вчителя;
- самостійність і наполегливість при виконанні завдань;
- уважність, зосередженість на навчальному матеріалі;
- позитивний емоційний фон, радість від успіхів у навчанні;
- ініціативність у груповій роботі, допомога однокласникам.

Показниками недостатньої мотивації були:

- пасивність на уроках, відволікання на сторонні справи;

- байдуже, формальне виконання завдань;
- низька навчальна успішність;
- негативні емоційні реакції на труднощі;
- уникнення інтелектуальних зусиль, очікування допомоги.

Бесіда з вчителем підтвердила отримані результати. На думку педагога, близько половини учнів класу мають стійку позитивну мотивацію навчання, виявляють допитливість, старанність. Інша частина дітей недостатньо вмотивована на процес і результати учіння, швидко втрачає інтерес до пізнання, потребує постійної підтримки і контролю з боку дорослих.

Статистична обробка виконана за допомогою комп'ютерної програми Excel 2003 виробництва компанії Microsoft.

Коефіцієнт рангової кореляції Спірмена середнього балу за перший семестр та рівня шкільної мотивації за Лускановою складає $R_S=0,47$. Цей показник є значимим на рівні $p=0,01$.

Показник t-критерію Ст'юдента для групи з домінуючим пізнавальним мотивом та групи з домінуючим соціальним мотивом дорівнює $t=1,74$. Цей показник є статистично значимим на рівні $p=0,10$

Виявлено статистично значимий зв'язок між рівнем шкільної мотивації учнів та їхньою академічною успішністю – цей зв'язок виявився прямим – висока шкільна мотивація корелює із високими академічними досягненнями.

Виявлено зв'язок на рівні сильної тенденції між ведучими мотивами навчання молодших школярів та їхньою академічною успішністю. Більш високу академічну успішність мають учні із домінуючими пізнавальними мотивами.

Узагальнення даних емпіричного дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. У структурі навчальної мотивації учнів 2 класу переважають зовнішні та позиційні мотиви, пов'язані з прагненням отримати схвалення, добрі оцінки, зайняти належну позицію серед однолітків. Водночас власне пізнавальні мотиви представлені недостатньою мірою.

2. Більшість другокласників (53%) мають високий і добрий рівні мотивації, позитивно ставляться до школи і навчання. Разом з тим, третина учнів характеризується середнім рівнем мотивації, а 13% - низьким, що виражається в пасивності на уроках, байдужості до навчальних завдань.

3. Для молодших школярів значущим мотивуючим фактором є соціальна взаємодія, стосунки з учителем та однокласниками. Діти потребують емоційної підтримки, створення ситуацій успіху, позитивного підкріплення навчальних досягнень.

4. Виявлено індивідуальні відмінності в мотивації учнів, що зумовлені їхніми здібностями, інтересами, рисами характеру. Це вимагає диференційованого підходу, врахування мотиваційних особливостей кожної дитини при організації навчального процесу.

5. Спостерігається недостатній розвиток внутрішньої мотивації учіння, інтересу до змісту навчальних предметів. Більшість учнів сприймають навчання як зовні задану діяльність, не усвідомлюють його особистісної значущості. Це вказує на необхідність збагачення змісту освіти, активізації розумової діяльності школярів.

2.3. Рекомендації підвищення мотивації навчання у молодших школярів

Мотивація грає ключову роль у навчальному процесі молодших школярів. Їхня зацікавленість і бажання навчатися визначають успіх у навчанні та загальний розвиток. Ці рекомендації створені з метою сприяти підвищенню мотивації учнів та стимулювати їх до активного навчання.

1. Створення Стимулюючого Навчального Середовища

- **Колоритні та Інтерактивні Матеріали**: Використовуйте яскраві, інтерактивні матеріали для залучення уваги дітей. Малюнки, анімації та ігри допомагають зробити навчання цікавішим та привабливішим.
- **Рольові Ігри та Групові Завдання**: Залучайте дітей до рольових ігор та групових завдань, що стимулюють співпрацю та комунікацію. Це розвиває вміння співпраці та взаємодії, а також збуджує інтерес до навчання.
- **Похвальна Система**: Встановіть систему похвал за досягнення успіхів у навчанні. Похвала може бути як візуальною (наприклад, малюнок на дошці чи стіні слави), так і вербальною (особисті похвали від вчителя).

2. Залучення до Процесу Навчання

- **Дотримання Індивідуального Підходу**: Враховуйте індивідуальні особливості кожної дитини при плануванні та проведенні уроків. Деякі діти можуть краще вчитися через візуальні матеріали, інші - через аудіо чи кінестетичний досвід.
- **Використання Інтересів Дітей**: Спрямовуйте навчальний матеріал на теми, які цікавлять дітей. Показуйте, як отримані знання можуть застосовуватися у реальному житті.
- **Створення Чітких Цілей та Очікувань**: Подавайте матеріал у доступній формі та ставте перед дітьми конкретні цілі та очікування. Це допоможе їм зосередитися на досягненні результатів.

3. Збереження Мотивації та Підтримка Учнів

- **Підтримка Самостійності та Ініціативи**: Стимулюйте самостійність учнів та надайте їм можливість вибору у методах навчання та виконанні завдань.
- **Створення Позитивного Середовища**: Забезпечуйте позитивну атмосферу в класі, де кожна дитина відчуває підтримку та заохочення.
- **Залучення Батьків**: Постійно спілкуйтеся з батьками щодо прогресу їхніх дітей. Залученість батьків у навчальний процес може значно збільшити мотивацію дитини.

Підвищення мотивації учнів - це процес, що вимагає уваги та зусиль з боку вчителя, батьків та всього навчального колективу. Застосування цих рекомендацій сприятиме створенню стимулюючого навчального середовища, де діти будуть активно навчатися та розвиватися.

Мотивація в наукових дослідженнях є ключовим фактором, що визначає успішність та продуктивність дослідника. Ці рекомендації спрямовані на стимулювання мотивації учених та дослідників у їхній науковій діяльності.

1. Сформулюйте Чіткі Цілі та Мети

Цілеспрямованість: Визначте чіткі та конкретні цілі дослідження. Це допоможе зберегти фокус та мотивацію протягом усього процесу.

Спільні Мети: Залучайтеся до досліджень, які мають значення для вас особисто та для наукової спільноти в цілому. Відчуття важливості вашої роботи стимулює бажання досягти результатів.

2. Розвивайте Інтерес та Цікавість

Пізнавальна Цікавість: Оберіть теми досліджень, які вас цікавлять особисто та викликають бажання дізнатися більше. Поглиблене зацікавлення в темі стимулює продуктивність та творчий підхід

Експерименти та Відкриття: Спробуйте нові підходи та методи у своїх дослідженнях. Можливість відкриття нових знань та отримання унікальних результатів є потужним джерелом мотивації.

3. Створюйте Позитивне Робоче Середовище

Співпраця та Обмін Думками: Працюйте у команді зі співробітниками, які поділяють ваші інтереси та бажання досягти успіху. Обмін досвідом та ідеями сприяє розвитку та мотивації.

Підтримка та Заохочення: Отримуйте підтримку та заохочення від колег, наукових керівників та співробітників. Позитивні слова та підтримка збуджують віру в себе та мотивують до подальших досягнень.

4. Створюйте Реальні Плани та Обговорюйте Стратегії

Планування та Розподіл Часу: Розробіть реалістичний графік роботи та розподіліть свій час ефективно між різними етапами дослідження.

Аналізуйте та Коригуйте: Постійно аналізуйте свій прогрес та результати досліджень. Виявлення проблем та коригування стратегій допоможе уникнути втрати мотивації у випадку невдач.

Висновки до другого розділу

Для досягнення мети дослідження та розв'язання поставлених завдань було використано комплекс взаємодоповнюючих методів:

- теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження для визначення сутності, структури, особливостей мотивації навчальної діяльності молодших школярів;
- емпіричні: спостереження, бесіда, анкетування, тестування для вивчення рівнів розвитку навчальної мотивації учнів;
- статистичні: кількісний та якісний аналіз даних, методи математичної обробки для узагальнення та інтерпретації результатів дослідження.

За результатами дослідження отримали наступні результати які свідчать про наявність як позитивних тенденцій, так і певних проблем у розвитку мотивації навчальної діяльності учнів 2 класу. З одного боку, більшість дітей позитивно ставляться до школи, мають соціальні та позиційні мотиви учіння. З

іншого боку, спостерігається недостатня сформованість пізнавальних мотивів, середній і низький рівні мотивації у значної частини школярів.

Це зумовлює необхідність проведення цілеспрямованої роботи з розвитку мотивації молодших школярів, застосування системи психолого-педагогічних засобів, орієнтованих на підвищення інтересу до пізнання, формування ціннісного ставлення до знань, створення розвивального освітнього середовища. Врахування виявлених особливостей і тенденцій дозволить оптимізувати процес становлення позитивної мотивації учіння у початковій школі.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретико-емпіричне дослідження дозволило глибоко проаналізувати проблему розвитку мотивації навчальної діяльності молодших школярів, виявити її психологічні особливості, чинники та закономірності.

У теоретичній частині роботи здійснено ґрунтовний аналіз наукових підходів до розуміння сутності мотивації як ключового компонента навчальної діяльності. Розкрито зміст поняття мотивації учіння, яке включає систему спонукань (потреб, мотивів, цілей, інтересів, емоцій), що детермінують навчальну активність школяра. Проаналізовано структуру навчальної мотивації, яка містить пізнавальні, соціальні, позиційні, зовнішні мотиви, а також мотиви досягнення та уникнення невдач. Висвітлено вікові особливості мотиваційної сфери дітей молодшого шкільного віку, зумовлені специфікою їх психічного розвитку та соціальної ситуації. Показано, що в цей період відбувається інтенсивне формування мотивів учіння, які поступово набувають більшої усвідомленості, стійкості та дієвості. Розглянуто роль зовнішніх і внутрішніх факторів мотивації – змісту навчального матеріалу, методів викладання, особистості педагога, взаємин у класному колективі, оцінки та контролю, індивідуальних особливостей учнів тощо. Теоретичний аналіз дозволив побудувати цілісну модель розвитку навчальної мотивації молодших школярів.

В емпіричній частині роботи представлено результати дослідження, проведеного на вибірці учнів 2 класу за допомогою комплексу психодіагностичних методик. Кількісний та якісний аналіз даних показав переважання в структурі навчальної мотивації школярів зовнішніх і позиційних мотивів, орієнтованих на схвалення, престиж, уникнення покарань. Виявлено недостатній розвиток внутрішніх пізнавальних мотивів, інтересу до процесу і змісту учіння у значної частини дітей. Водночас, зафіксовано позитивну тенденцію – наявність групи учнів із високим рівнем мотивації, допитливістю, прагненням до успіху та саморозвитку. Встановлено вплив стилю педагогічного спілкування, характеру зворотного зв'язку, взаємин з однокласниками на

мотиваційну сферу другокласників. Описано індивідуальні та типологічні особливості мотивації школярів залежно від рівня успішності, научуваності, особистісних якостей. Емпіричні дані підтвердили правомірність теоретичних положень щодо сензитивності молодшого шкільного віку для розвитку повноцінної мотивації учіння.

На основі узагальнення результатів дослідження розроблено методичні рекомендації для оптимізації розвивального та мотиваційного потенціалу початкової освіти. Вони охоплюють поради щодо збагачення змісту навчання, активізації пізнавальної діяльності учнів, використання проблемних, пошукових, ігрових методів, створення психологічно безпечної атмосфери на уроках, налагодження діалогічної взаємодії, урахування вікових та індивідуальних особливостей школярів, розвитку їх самостійності та творчості. Окреслено шляхи педагогічної підтримки учнів із різними мотиваційними профілями – від стимулювання інтересу в пасивних дітей до спрямування активності успішних учнів на допомогу однокласникам. Акцентовано роль батьків у становленні повноцінної мотивації школярів через вияв щирої зацікавленості навчанням дітей, емоційну підтримку, спільне визначення цілей і перспектив.

Здійснене дослідження відкриває нові горизонти для подальшого наукового пошуку. Перспективними напрямками вивчення проблеми розвитку мотивації учіння в початковій школі є: порівняльний аналіз мотиваційних особливостей молодших школярів у різних системах навчання; дослідження динаміки мотивації учнів 1-4 класів та факторів, що її зумовлюють; вивчення зв'язку мотивації з особистісними диспозиціями (самооцінкою, рівнем домагань, локусом контролю, атрибутивним стилем тощо); розробка системи психологічного моніторингу розвитку мотиваційної сфери школярів; створення цілісних мотиваційних тренінгів для учнів, учителів, батьків. Системна реалізація цих напрямів дозволить забезпечити теоретико-методологічне підґрунтя для ефективного розвитку мотивації навчальної діяльності на всіх етапах шкільної освіти.

Результати проведеного дослідження мають вагоме теоретичне та практичне значення. Вони збагачують наукові уявлення про психологічні механізми та закономірності розвитку мотиваційної сфери особистості, поглиблюють розуміння специфіки мотивації учіння в молодшому шкільному віці. Емпіричні дані можуть слугувати основою для вдосконалення змісту та методів навчально-виховного процесу в початковій школі, підготовки майбутніх учителів, просвітницької роботи з батьками. Використання методичних рекомендацій дозволить педагогам створювати оптимальні умови для розвитку повноцінної мотивації кожного учня з урахуванням його індивідуальності.

Отже, проблема мотивації навчальної діяльності була і залишається однією з центральних у педагогічній психології. Від її успішного розв'язання залежить ефективність шкільного навчання, формування в учнів уміння вчитися, бажання пізнавати нове, досягати успіху. А отже – закладається міцний фундамент для самореалізації та самовдосконалення зростаючої особистості впродовж життя. Тому розвиток повноцінної мотивації учіння повинен стати пріоритетним завданням початкової освіти, індикатором її розвивального та гуманістичного потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Молодший школяр у вікових закономірностях. Початкова школа. 2015. № 8. С. 1-4.

2. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення. Рівне : Волинські обереги, 2012. 192 с.

3. Державний стандарт початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. Урядовий кур'єр. 2018. № 38. С. 43.

4. Дзюбко Л. В., Гриценок Л. І. Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. Психологічні науки: проблеми і здобутки. 2018. Вип. 4. С. 33-43.

5. Желанова В. В. Теорія і технологія контекстного навчання майбутніх учителів початкових класів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2014. 487 с.

6. Закон України. Про освіту : від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38-39. Ст. 380.

7. Кондратюк С. М. Формування у молодших школярів мотивації до навчання як психолого-педагогічна проблема. Молодий вчений. 2015. № 3(2). С. 67-71.

8. Коновальчук І. І., Коновальчук М. І. Сутнісні ознаки інноваційного середовища загальноосвітнього навчального закладу. Проблеми освіти. 2021. № 94. С. 130-135.

9. Коханова О. П., Столярчук О. А., Сергєєнкова О. П., Пасєка О. В. Психологія діяльності та навчальний менеджмент : навч. посіб. Київ : Каравела, 2014. 328 с.

10. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ : КММ, 2019. 240 с.

11. Мартиненко С. М. Діагностична діяльність учителя початкових класів: теорія і практика. Початкова школа. 2015. № 11. С. 10-13.

12. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

13. Озерова К. С. Особливості формування мотивації учіння молодших школярів. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2016. № 1. С. 140-144.

14. Онишків З. М., Шуль М. М. Розвиток у першокласників позитивної мотивації до навчально-пізнавальної діяльності на уроках навчання грамоти. Молодий вчений. 2017. № 10.1. С. 80-84.

15. Підручники онлайн. Мотивація навчальної діяльності. 2014. URL: https://pidru4niki.com/17450602/psihologiya/motivatsiya_navchalnoyi_diyalnosti (дата звернення 30.05.2024).

16. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. Урядовий кур'єр. 2020. № 201.

17. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2015. 416 с.

18. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 128 с.

19. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Харків : Акта, 1969. 246 с.

20. Ткачов А. С. Формування мотивації учбової діяльності молодших школярів як психолого-педагогічна проблема. 2017. Вип. 58. С. 170-174.

21. Ткачук Т. А. Розвиток пізнавальної активності молодших школярів у процесі проектної діяльності. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2014. № 2(12). С. 115-118.

22. Фасолько Т. С. Формування мотиваційної готовності до навчання в школі старших дошкільників та першокласників. Педагогічний дискурс. 2014. Вип. 16. С. 177-181.

23. Шевчук Л. М. Методи формування та розвитку читацької мотивації молодших школярів. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 4. С. 388-400.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика М.Р. Гінзбурга «Визначення мотивів навчання»

Інструкція. Зараз я прочитаю тобі розповідь. Слухай уважно. Після цього тобі потрібно буде відповісти на запитання, подумай і скажи, який варіант відповіді ти обираєш.

1. Для чого ти вчишся в школі?

А) Щоб все знати.

Б) Щоб бути розумним і багато вміти.

В) Щоб отримувати гарні оцінки.

2. Для чого потрібно отримувати гарні оцінки?

А) Щоб тебе вчителька і батьки хвалили.

Б) Щоб мати більше знань.

В) Щоб тобою пишалися.

3. Чому навчання для тебе важливе?

А) Щоб бути грамотним, багато знати і вміти.

Б) Бо вчитись цікаво.

В) Щоб у майбутньому знайти хорошу роботу.

4. Що для тебе найважливіше в школі?

А) Спілкування з друзями.

Б) Навчання, пізнання нового.

В) Оцінки, похвала вчителів.

5. Що тобі найбільше подобається робити на уроці?

А) Слухати вчителя, виконувати цікаві завдання.

Б) Спілкуватися з однокласниками.

В) Відповідати біля дошки, щоб усі слухали.

6. Чому ти виконуєш домашні завдання?

А) Щоб більше знати і вміти.

Б) Щоб не сварили батьки і вчителька.

В) Щоб однокласники не думали, що ти гірший за них.

Інтерпретація результатів: Кожен варіант відповіді відповідає певному мотиву:

А - навчальний мотив;

Б - позиційний мотив;

В - оцінковий мотив.

Переважання відповідей А свідчить про внутрішню мотивацію, навчально-пізнавальні мотиви.

Відповіді Б вказують на позиційні, зовнішні мотиви, прагнення зайняти певну позицію.

Відповіді В говорять про домінування оцінкових мотивів, залежність від зовнішнього підкріплення.

Додаток Б

Анкета Н.Г. Лускановой «Оцінка рівня шкільної мотивації»

Інструкція: Вислухай уважно кожне питання і обери один із трьох запропонованих варіантів відповідей (відповідь, яка тобі підходить). Якщо жоден із запропонованих варіантів відповідей тобі не підходить, то можна назвати свій.

1. Чи подобається тобі в школі?

а) не дуже

б) подобається

в) не подобається

2. Вранці, коли ти прокидаєшся, ти завжди з радістю йдеш до школи або тобі часто хочеться залишитися вдома?

а) частіше хочеться залишитися вдома

б) буває по-різному

в) іду з радістю

3. Якби вчитель сказав, що завтра до школи не обов'язково приходити всім учням, що охочі можуть залишитися вдома, ти пішов би до школи чи залишився б удома?

а) не знаю

б) залишився б удома

в) пішов би до школи

4. Тобі подобається, коли у вас відміняють які-небудь уроки?

а) не подобається

б) буває по-різному

в) подобається

5. Ти хотів би, щоб тобі не задавали домашніх завдань?

а) хотів би

б) не хотів би

в) не знаю

6. Ти хотів би, щоб у школі залишилися одні перерви?

а) не знаю

б) не хотів би

в) хотів би

7. Ти часто розповідаєш про школу батькам?

а) часто

б) рідко

в) не розповідаю

8. Ти хотів би, щоб у тебе був менш строгий учитель?

а) точно не знаю

б) хотів би

в) не хотів би

9. У тебе в класі багато друзів?

а) мало

б) багато

в) немає друзів

10. Тобі подобаються твої однокласники?

а) не дуже

б) подобаються

в) не подобаються

Інтерпретація результатів: За кожну відповідь «а» - 1 бал, «б» - 2 бали, «в» - 3 бали. Підраховується загальна сума балів.

25-30 балів - високий рівень шкільної мотивації; 20-24 бали - добра шкільна мотивація; 15-19 балів - позитивне ставлення до школи, але школа мало цікавить; 10-14 балів - низька шкільна мотивація; менше 10 балів - негативне ставлення до школи.

Додаток В

Проєктивна методика Н.Г. Лусканової «Що мені подобається в школі?»

Інструкція: Перед тобою аркуш паперу з намальованою школою. Уяви, що це твоя школа. Намалюй на цьому аркуші те, що тобі найбільше подобається в школі. Можеш малювати все, що забажаєш. Після завершення малюнка розкажи, що ти намалював.

(Аркуш із зображенням школи додається)

Інтерпретація результатів: Аналізується сюжет малюнка, його деталі, кольорова гама, коментарі дитини. Малюнок та розповідь дитини дозволяють визначити емоційне ставлення до школи, провідні мотиви навчання. Позитивне ставлення виявляється у зображенні навчальних ситуацій, вчителя, книг, власної активності. Дитина охоче розповідає про школу, деталізує сюжет. Негативне чи байдуже ставлення проявляється у відсутності навчальних атрибутів, переважанні позашкільних сюжетів (ігри, прогулянки), блідих тонах малюнка, відмові від розповіді.

Додаток Г

Методика Г.А. Цукерман «Закінчи розповідь»

Інструкція: Зараз я почну розповідь, а ти її продовжиш. Уяви собі те, що я говорю, і скажи, що було далі.

1. Дзвоник сповістив про закінчення уроку. Діти вийшли у коридор і почали збиратися додому, аж раптом... Що сталося далі?

2. Марійка не встигла вивчити вірш і боялася, що вчителька викличе її. Вона вирішила... Що вона зробила?

3. Сашко принциповий хлопчик. Він ніколи не списує, тому що... Чому Сашко не списує?

4. Оленка мріє стати відмінницею. Вона хоче, щоб... Про що мріє Оленка?

5. Петрик дуже втомився на уроці математики, тому що... Чому він втомився?

6. Учні читали оповідання. Усім було цікаво, але раптом... Що трапилося?

7. Максим любить ходити до школи, бо там... Чому Максим любить ходити до школи?

8. Дмитро отримав погану оцінку. Він вирішив, що... Що вирішив Дмитро?

9. Настя - найкраща учениця в класі. Діти думають, що вона... Що думають діти про Настю?

10. На уроці вчителька пояснювала нову тему. Микита нічого не зрозумів, тому що... Чому Микита нічого не зрозумів?

Інтерпретація результатів: Відповіді учнів аналізуються з точки зору їх емоційного забарвлення (позитивні, негативні, нейтральні), змісту (навчальні або позанавчальні ситуації), спрямованості на процес або результат навчання, на себе чи оточення. Підраховується кількість відповідей кожного типу. Переважання емоційно позитивних відповідей, пов'язаних із процесом навчання, орієнтованих на себе, свідчить про високий рівень розвитку навчальної мотивації. Домінування негативних реакцій, акцент на позанавчальних моментах, відповідях, орієнтованих на зовнішні впливи, говорить про низьку мотивацію.